

УДК 343.13

А. А. Коваль

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ

Стаття присвячена колу проблем, що виникають у діяльності слідчих та оперативних підрозділів у ході провадження негласних слідчих (розшукових) дій. Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство, визначено недоліки законодавчої регламентації їх проведення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства в цій сфері.

Ключові слова: права людини, негласні слідчі (розшукові) дії, слідчий, прокурор, оперативні підрозділи, процесуальне керівництво за провадженням негласних слідчих (розшукових) дій, слідчий суддя.

Постановка проблеми. В умовах імплементації європейських стандартів у законодавство України, значного теоретичного і практичного інтересу набувають проблеми, пов'язані із станом злочинності та вдосконаленням засобів та методів боротьби з нею. Одним із останніх досягнень держави в цій сфері є впровадження в кримінальний процес негласних слідчих (розшукових) дій. У зв'язку із цим важливо, щоб під час застосування заходів процесуального примусу природні права людини були захищеними, а Закон не перетворився на знаряддя насилля та приниження. Сказане в першу чергу стосується слідчих та працівників оперативних підрозділів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі теоретичні і практичні аспекти процесуальної діяльності слідчих та оперативних підрозділів із провадження негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) знайши відображення в працях В.Д. Берназа, О.В. Капліної, Є.Д. Лук'янчикова, М.А. Погорецького, Д.С. Сергєєвої, Є.Д. Скулиша, Л.Д. Удалової, В.І. Фаринника та інших. Проте проблеми законодавчої регламентації діяльності слідчих та оперативних підрозділів щодо провадження НСРД досліджені не-

достатньо, що, у свою чергу, створює загрозу забезпеченню прав учасників кримінального судочинства.

У зв'язку з означеним метою даної статті є визначення кола проблем, що виникають у діяльності слідчих та оперативних підрозділів у ході провадження НСРД, недоліків законодавчої регламентації їх проведення та розробка пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Серед суб'єктів кримінального провадження, уповноважених на проведення НСРД, слідчий та оперативні підрозділи є безпосередніми їх учасниками. Відповідно до п. 17 ст. 3 КПК України слідчим є службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [1].

Для реалізації слідчим завдань, що становлять проблему даного дослідження, ст.ст. 246-275 КПК України він наділений низкою повноважень:

1) приймає рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

2) готує клопотання до слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД та звертається з ним до прокурора для його погодження;

3) повідомляє прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати;

4) проводить НСРД у разі, якщо здійснює досудове розслідування злочину, надає доручення для проведення НСРД уповноваженим оперативним підрозділам Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за дотриманням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України. Слід зазначити, що надання у 2012 році слідчому права на проведення НСРД є однією з гарантій забезпечення прав людини, адже відповідно до ст. 1 КПК України захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування є одним із головних завдань слідчого.

Крім того, надання слідчому права на проведення НСРД, на нашу думку, сприяє вирішенню неврегульованих відносин між органами досудового слідства та оперативно-розшукової діяльності. Таке нововведення сприятиме уникненню зловживань повноваженнями під час проведення слідчих дій взагалі, а також буде сприяти забезпеченню законності під час обмеження конституційних прав громадян. Вважаємо такий крок формою реалізації закріпленого в статті 8 КПК України принципу верховенства права;

5) приймає рішення про залучення інших осіб для проведення НСРД;

6) доводить прокуророві наявність достатніх підстав для проведення НСРД;

7) звертається за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотанням про постановлення ухвали про продов-

ження НСРД; надає додаткові відомості, які дають підстави для продовження негласної слідчої (розшукової) дії;

8) розпочинає проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді у виняткових невідкладних випадках, передбачених кримінальним процесуальним законодавством, та ін [1].

Як бачимо, слідчий наділений широким колом повноважень у сфері проведення негласних слідчих (розшукових) дій, що є гарантією забезпечення прав людини. Однак, на жаль, не можна оминати увагою той факт, що чинне кримінальне процесуальне законодавство містить окремі проблемні питання законодавчої регламентації участі слідчого в здійсненні НСРД.

По-перше, у ч. 6 ст. 246 КПК України закріплено, що проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи, визначені у КПК України. Виникає питання: «Чи може слідчий ознайомитися з результатами НСРД під час їх проведення, якщо вони здійснюються співробітниками оперативного підрозділу в рамках наданого ним доручення?» Аналіз положень КПК дозволяє зробити висновок, що норма, яка б передбачала можливість ознайомлення слідчого з результатами НСРД під час їх проведення, якщо вони здійснюються співробітниками оперативного підрозділу в рамках наданого ним доручення, відсутня.

На наш погляд, це не сприяє якісному проведенню досудового розслідування, що зумовлено такими чинниками:

1) слідчий є провідною фігурою в кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування і несе відповідальність за якісне та вчасне розслідування кримінальної справи. Тому він повинен своєчасно володіти інформацією, в тому числі і про процедуру та результати проведення НСРД, якщо він особисто її не проводить;

2) у ході досудового розслідування можуть виникнути випадки, коли результати проведення НСРД, навіть якщо вона ще не завершена, можуть мати значення для подальшого розслідування та проведення інших процесуальних дій.

Доречно зазначити, що на практиці досить часто виникає така ситуація, що слідчий під час надання доручення співробітнику оперативного підрозділу зазначає про необхідність систематичного інформування його про хід проведення конкретної НСРД задля можливості оперативного його реагування у випадку виникнення потреби проведення інших процесуальних дій із кримінального провадження.

При цьому Інструкція про організацію проведення НСРД містить норму, відповідно до якої прокурор, який здійснює процесуальне керівництво, за необхідності дає вказівку режимно-секретному органу ознайомити слідчого з протоколом та додатками про результати негласної слідчої (розшукової) дії [2].

Таким чином, на нашу думку, сьогодні вже об'єктивно назріла необхідність доповнення чинного КПК України нормою такого змісту: «Слідчий, що надав в порядку ст. 246 цього Кодексу доручення уповноваженому оперативному підрозділу на проведення НСРД, має право ознайомлюватися з ходом та результатами їх проведення».

По-друге, суттєвою прогалиною чинного КПК України в контексті правової регламентації проведення НСРД є відсутність права слідчого оскаржити рішення прокурора про заборону проведення або припинення проведення вже розпочатої НСРД.

Так, нами неодноразово наголошувалось, що відповідно до ч. 3 ст. 246 КПК України прокурор має право заборонити проведення або припинити проведення негласних слідчих (розшукових) дій [1].

У зв'язку із цим такі НСРД, які не потребують дозволу слідчого судді чи погодження їх проведення з прокурором (обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України)) і проводяться за рішенням слідчого або вже проведені, можуть бути заборонені/припинені прокурором. При цьому слідчий не може оскаржити рішення прокурора про заборону/припинення ним зазначених НСРД.

За такої ситуації слідчий не лише втрачає свою процесуальну самостійність, але

й позбавляється можливості вчасно і повно зібрати докази, які мають значення для кримінального провадження, а відтак ефективно провести досудове розслідування.

Таким чином, на нашу думку, необхідно ч. 3 ст. 246 КПК України доповнити нормою такого змісту: «Слідчий має право оскаржити рішення прокурора про заборону/припинення подальшого проведення вже розпочатої НСРД, якщо рішення про проведення зазначеної НСРД він прийняв самостійно».

По-третє, слід звернути увагу на невідповідність ч. 3 ст. 246 КПК України ч. 5 ст. 246 КПК України. Так, згідно із ч. 3 ст. 246 КПК України слідчий може приймати рішення про проведення певних НСРД, однак відповідно до ч. 5 ст. 246 КПК України продовжити строк проведення НСРД – ні (це повноваження керівника органу досудового розслідування). У зв'язку із цим із метою усунення даної проблеми та приведення у відповідність норм КПК України пропонуємо доповнити ч. 5 ст. 246 КПК України таким суб'єктом, що може продовжувати строк проведення НСРД, як слідчий. Звісно, мається на увазі продовження строків по тих НСРД, рішення про проведення яких він може приймати самостійно.

По-четверте, на сьогодні чинний КПК України містить певні проблемні питання стосовно регламентації участі слідчого в забезпеченні заходів щодо захисту інформації, яка не використовується в кримінальному провадженні, отриманої внаслідок проведення НСРД.

Відомості, речі та документи, отримані в результаті проведення НСРД, які прокурор не визнає необхідними для подальшого проведення досудового розслідування, повинні бути невідкладно знищені на підставі його рішення (ч. 1 ст. 255). При цьому знищення відомостей, речей та документів здійснюється під контролем прокурора (ч. 4 ст. 255) [1].

Зі змісту ст. 255 КПК України та Інструкції про організацію проведення НСРД незрозуміло, який суб'єкт проводить відповідне знищення зазначених вище відомостей, речей та документів. На наш погляд, зазначним обов'язком знищення має бути наділений слідчий, оскільки саме він несе персональну відповідальність за ре-

зультати розслідування, а тому зацікавлений у нерозголошенні даних досудового розслідування, що може відбутися в разі здійснення цього обов'язку іншими суб'єктами кримінального провадження.

Отже, ми пропонуємо внести відповідні зміни до ч. 4 ст. 255 КПК України, виклавши її в такій редакції: «Знищення відомостей, речей та документів здійснюється слідчим під контролем прокурора».

Як бачимо, слідчий, здійснюючи розслідування в кримінальному провадженні, відповідно до положень КПК України є головною фігурою, офіційним лідером у розслідуванні, якого закон наділяє правом надавати доручення, обов'язкові для виконання уповноваженим оперативними підрозділами, давати вказівки про проведення НСРД і вимагати від них сприяння під час проведення окремих з них. У той же час слідчий не в змозі виконати свої завдання тільки з використанням можливостей, що надаються йому чинним КПК України. Йому об'єктивно доводиться звертатися за допомогою до інших органів, які в силу своїх повноважень сприяють слідчому в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень або виступають в якості самостійних суб'єктів пізнання події злочину, координуючих свої дії зі слідчим [3, с. 107].

Стосовно мети даного дослідження справедливо відзначити, що визначені КПК України завдання кримінального провадження, в тому числі і проведення НСРД, неможливо реалізувати лише за допомогою процесуальних методів і заходів. Так, найчастіше в практичній діяльності слідчий не знає нюансів проведення оперативно-розшукової діяльності та оперативно-розшукових заходів, фіксації та використання їх результатів. Разом із тим у сучасному суспільстві з прийняттям нового КПК України слідчий не може обійтися без оперативно-розшукової діяльності, оскільки вона є одним із діючих інструментів для попередження та розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів [3, с. 107].

Очевидно, у зв'язку із цим законодавець наділяє оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України,

Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України правом здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора.

Задля успішного виконання завдань досудового розслідування КПК України наділяє співробітника оперативного підрозділу під час виконання доручень слідчого або прокурора повноваженнями слідчого, зазначаючи, що, крім визначених випадків, вони не мають права здійснювати процесуальні дії в кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора. Доручення слідчого та прокурора щодо проведення НСРД є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом.

Викликає подив результат проведеного нами опитування серед працівників досудового слідства, яке свідчить про те, що менше 10% слідчих проводять НСРД самостійно. На практиці частіше дані заходи проводяться оперативними співробітниками в порядку доручення слідчого. У свою чергу оперативний підрозділ, керуючись п. 3.8. Інструкції про організацію, проведення НСРД для виконання доручення слідчого або прокурора, з урахуванням необхідності забезпечення умов для проведення негласних слідчих (розшукових) дій залучає на підставі свого завдання відповідні оперативні та оперативно-технічні підрозділи [2].

Із цього приводу в науковій літературі вже давно висловлювалась думка про те, що з метою підвищення оперативності проведення НСРД доцільно зазначені доручення слідчого надіслати безпосередньо тому оперативному чи оперативно-технічному підрозділу, який уповноважений на її проведення. До речі, така практика вже має місце в підрозділах Служби безпеки України і є виправданою та відповідає

вимогам чинного КПК України. У зв'язку з викладеним доцільно внести відповідні зміни до розділу III Інструкції [4, с. 274].

При цьому в контексті нашого дослідження також слід звернути увагу на порядок реалізації виконання доручення, який включає такі аспекти:

1) направлення доручення слідчого, прокурора на проведення НСРД керівнику органу відповідного територіального підрозділу;

2) призначення зазначеним керівником виконавця, а в подальшому – здійснення контролю за виконанням ним цього доручення [5]. Зазначений контроль включає контроль за дотриманням строків проведення НСРД та межами виконання доручення. Так, відповідно до п. 3.12 Інструкції про організацію проведення НСРД контроль за дотриманням строків і повноти виконання доручення слідчого, прокурора здійснюється начальником уповноваженого оперативного підрозділу.

Слід наголосити, що в разі, якщо доручення неможливо виконати у визначений в дорученні строк, керівник оперативного підрозділу терміново ставить до відома про це ініціатора доручення та повідомляє причини, з яких його неможливо виконати, та про заходи, які були вжиті виконавцем для його виконання.

На практиці мають місце випадки, коли під час виконання доручення співробітники оперативних підрозділів все ж таки самостійно проводять ті дії, які не охоплюються дорученням та залучають до них своїх колег по підрозділу. А тому завданням оперативного керівника є не допустити виходу виконавцем за межі виконання доручення, залучення до його виконання інших співробітників, які не визначені ним, виконання доручення повно та у визначенні строки. Саме в цьому полягає контрольна функція керівника оперативного підрозділу.

Досить суттєвим із точки зору повноти та об'єктивності досудового розслідування є таке контрольне повноваження керівника оперативного підрозділу, як доведення до відома слідчого чи прокурора про виявлені під час виконання доручення обставини, що мають вагомим значення для виконання завдань кримінального прова-

дження та реалізації слідчим і прокурором своїх повноважень у прийнятті будь-яких рішень відповідно до статті 110 КПК України;

3) складання рапорту оперативним співробітником (працівником) за результатами виконання доручення із зазначенням результатів виконаного доручення, залучених при цьому сил і засобів, а також їх результатів;

4) прийняття рішення начальником уповноваженого оперативного підрозділу шляхом накладення резолюції на рапорті стосовно можливості направлення протоколу та додатків до нього прокурору чи вжиття заходів до належного виконання доручення;

5) надання прокуророві зазначеному в дорученні протоколу та додатків до нього не пізніше 24 годин після складання. При цьому матеріали, що можуть розшифрувати конфіденційних осіб отримання інформації, не надаються [2].

Висновки. Таким чином, НСРД є процесуальними заходами, що суттєво обмежують природні права людини. Слідчі і оперативні працівники безпосередньо здійснюють їх провадження, затосовуючи при цьому передбачені законом засоби та методи. Неоднозначне розуміння ними норм закону, або вихід за його рамки, створюють загрозу фундаментальним засадам правової держави – пріоритету прав і свобод людини та верховенства права. Тому законодавчий орган повинен внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства, а уповноважені органи зобов'язані суворо його дотримуватися. Це сприятиме, з одного боку, успішній боротьбі зі злочинністю, а з іншого, гарантуватиме забезпечення конституційних прав і свобод людини.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. База даних Законодавство України / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 05.07.2018).
2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному

- провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12/page> (дата звернення: 05.07.2018).
3. Дуброва Р.В. Проблемні питання взаємодії слідчих та працівників оперативних підрозділів ОВС України під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 13(2). С. 106–108.
  4. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 270–276.
  5. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України. Вісник Національної академії прокуратури України. 2012. № 2. С. 15–23.
-

Коваль А. А. Проблемы защиты прав человека при проведении негласных следственных (розыскных) действий в деятельности следователя и оперативных подразделений

Статья посвящена кругу проблем, возникающих в деятельности следственных и оперативных подразделений в ходе проведения негласных следственных (розыскных) действий. Проанализировано уголовное процессуальное законодательство, определены недостатки законодательной регламентации их проведения, разработаны предложения по совершенствованию уголовного процессуального законодательства в этой сфере.

Ключевые слова: права человека, негласные следственные (розыскные) действия, следователь, прокурор, оперативные подразделения, процессуальное руководство за проведением негласных следственных (розыскных) действий, следственный судья.

Koval A. Problems of human rights protection during the conduct of secret investigative (search) actions in the activities of the investigator and the operational divisions

The article is devoted to a range of problems that arise in the activities of investigative and operational units during the conduct of secret investigative (search) actions. The criminal procedural legislation was analyzed, deficiencies in the legislative regulation of their conduct were identified and proposals for improving the criminal procedural legislation in this sphere were developed.

Key words: human rights, secret investigative (search) actions, investigator, prosecutor, operational units, procedural guidance for carrying out secret searches (investigatory) actions, investigating judge.